

УДК 347.9

ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ МЕДІАЦІЇ В УКРАЇНІ: ПЕРЕДУМОВИ Й ПЕРСПЕКТИВИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Притика Ю.Д., д. ю. н.,
професор кафедри правосуддя
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Голопапа Д.І., магістрант
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Стаття присвячена дослідженню питання запровадження інституту медіації в правовій системі України. Розглянуто історичні передумови для правової регламентації медіації, наведена класифікація моделей медіації. Проаналізовано стан і перспективи правового регулювання медіації в Україні.

Ключові слова: альтернативні способи вирішення спору, медіація, моделі медіації, законодавче врегулювання медіації.

Статья посвящена исследованию вопроса внедрения института медиации в правовую систему Украины. Рассмотрены исторические предпосылки для правовой регламентации медиации, приведена классификация моделей медиации. Проанализировано состояние и перспективы правового регулирования медиации в Украине.

Ключевые слова: альтернативные способы разрешения спора, медиация, модели медиации, законодательное урегулирование медиации.

Pritika Yu.D., Golopapa D.I. INTRODUCTION OF MEDIATION IN UKRAINE: BACKGROUND AND PROSPECTS OF LEGAL REGULATION

The article investigates the issue of the introduction of mediation into the legal system of Ukraine. We consider the historical background for the legal regulation of mediation, shows classification of mediation models. Analyzes the condition and perspectives of legal regulation of mediation in Ukraine.

Key words: alternative methods of dispute resolution, mediation, models of mediation, legislative regulation of mediation.

Постановка проблеми. Постановою Верховної Ради України від 13 березня 2013 р. було підтверджено курс України на інтеграцію з Європейським Союзом (далі – ЄС). В угоді про асоціацію між Україною і ЄС була визначена мета цього співробітництва, а саме: утвердження верховенства права, зміцнення відповідних інституцій, установлення правосуддя, насамперед реформування та зміцнення судової гілки влади, покращення її ефективності, певне гарантування її незалежності й неупередженості. Від ефективної роботи судової гілки влади залежать права та свободи громадян і економічний розвиток держави загалом. Для держави важливим завдання є установити простий, доступний і швидкий порядок вирішення правових спорів, яким би були задоволені дві сторони спору.

На сьогодні судова система України працює досить неефективно. Через велике навантаження, на нашу думку, судді не мають змоги розглянути справи в розумні строки та оперативно вирішити спір, який склався між сторонами. Також проблемою є відсутність механізмів фактичного виконання судових рішень, про що свідчать неодноразові звернення до Європейського суду з прав людини зі скаргами про невиконання судового рішення.

Науковці не раз наголошували на досудовому та позасудовому вирішенні спорів. Як засвідчує міжнародний досвід, альтернативне вирішення правових спорів є ефективним способом урегулювання спорів, у результаті якого сторони укладають угоду, що задовольняє дві сторони певного конфлікту. Одним із способів альтернативних методів вирішення правових спорів є медіація. Запровадження процедури медіації в Україні дасть змогу сторонам швидше примиритися й досягти компромісу в спорі, а також розвантажити суди, завдяки чому збільшиться

ефективність судової гілки влади й держава не змушена буде втручатися у вирішення спорів, що виникають у процесі життєдіяльності суспільства.

Ступінь розробленості проблеми. Дослідженням питань щодо запровадження інституту медіації в Україні присвячено низку праць вітчизняних науковців: П.С. Прибутько, І.Г. Терещенко, Ю.Д. Притики, Ж.В. Васильєвої-Шаламової, Л.М. Дубчак, Г.С. Гончарова. На сьогодні це питання є актуальним, так як інститут медіації законодавчо не закріплений, не існує єдиної думки, яку саме модель медіації обрати, щоб запровадити ефективну процедуру досудового або позасудового вирішення спорів.

Мета статті полягає в аналізі проблеми створення інституту медіації в Україні, знаходженні чіткої моделі медіації та формуванні висновків щодо того, як саме інститут медіації може покращити правову систему в Україні.

Виклад основного матеріалу. Нині альтернативні способи вирішення спорів є досить популярними за кордоном і набирають обертів серед українського суспільства. За часів незалежності України процедура альтернативного вирішення спору у вигляді медіації мала місце на початку 1990-х рр. і застосовувалась для врегулювання трудових спорів. Із 1995 р. по 1999 р. були створені групи медіації в обласних центрах, з'явилися перші спроби застосування медіаційного методу для врегулювання сімейних і цивільних спорів.

Перший великий амбіційний проект із медіації, ініційований Донецькою групою медіації та профінансований USIAD у 1997–1999 рр., був націлений на створення місцевих центрів медіації по всій Україні, підготовку медіаторів, реєстрацію Української асоціації медіаторів і надання послуг медіації для населення. Протягом трьох років медіаторам у восьми регіональних

центрах медіації вдалося розв'язати через медіацію 90 справ, у 28 з яких послуги медіатора були оплачені клієнтами, а решта медіаторів працювали *pro bono*; відсоток урегульованих спорів повідомлений не був. Зіштовхнувшись із проблемою майже повної відсутності попиту на послуги медіації, у 1999 р. проект отримав додаткове фінансування через Євразійську фундацію з метою розгортання програм медіації в пілотних судах Донецька та Одеси. Розроблена в межах цього проекту модель надавала суддям можливість передавати справи на медіацію за згоди всіх сторін. Незважаючи на всі зусилля, результатом було передання на медіацію всього 9 справ [1].

Із 2000 р. процедура медіації застосовується у формі пілотних проектів та експериментів на базі судів у кримінальних справах для примирення між потерпілими і порушниками, зокрема, у містах Києві, Харкові, Івано-Франківську, Автономній Республіці Крим тощо. У цей самий період часу створюються Регіональні групи медіації. Також були створені та відіграють важливу роль у запровадженні інституту медіації Асоціація груп медіації України та Український центр порозуміння. На базі вищих навчальних закладів України, зокрема в Національній академії прокуратури, Національній академії внутрішніх справ України, запровадили навчальні дисципліни з медіації в кримінальних справах, а на базі Національного університету «Києво-Могилянська академія» почав свою роботу Український центр медіації.

Велику роль відіграють міжнародні організації, які фінансово підтримують пілотні проекти, що стосуються медіації. Програми «Процедура відбору та призначення суддів, їх підготовки, притягнення до дисциплінарної відповідальності, розподілу справ та альтернативного розв'язання спорів» (2006–2007) і «Прозорість та ефективність систем правосуддя в Україні» (2008–2011) започаткували масштабну роботу із запровадження медіації в систему українських судів. Метою цих програм було запровадження судової моделі медіації, яку пропагували експерти з Нідерландів і Німеччини. Вони провели тренінги із суддями чотирьох українських судів, які здійснили спроби медіації в справах протягом тижнів медіації, що проводилися в травні 2010 р. й до кінця 2011 р. Результатом цих намагань були 50 справ медіації, де показник розв'язання спорів становив 72% [2].

Після припинення фінансування проекту в 2011 р. жодний із пілотних судів не став продовжувати медіацію в справах.

Ще одна спроба запровадити судову модель медіації була зроблена у 2012 р. вже за допомогою канадського проекту «Освіта суддів для економічного зростання», який також не дав позитивних результатів у розв'язанні спору таким шляхом.

Тобто, з урахуванням вищенаведеного можемо зробити висновок, що така модель медіації є не дуже ефективною для впровадження її в Україні.

Для того щоб зрозуміти, яка модель буде більш ефективною для впровадження, вважаємо, потрібно дослідити, які моделі медіації науковці виокремлюють.

На сьогодні в правовій науковій літературі, як у вітчизняних науковців, так і на зарубіжжі, відсутній єдиний підхід до класифікації моделей медіації. Залежно від різних критеріїв, можна

класифікувати моделі медіації. Наприклад, російський практикуючий медіатор С.К. Загайнова виокремлює дві моделі медіації: приватну та інтеграційну. Приватна медіація розглядається й регламентується як самостійний вид професійної діяльності щодо врегулювання правових спорів. Реалізація цієї моделі передбачає введення окремих організаційно-правових форм для здійснення діяльності з проведення примирних процедур, що забезпечують інституційність медіації як альтернативного способу вирішення правових спорів. Приватна модель медіації не може реалізовуватися в діяльності юрисдикційних органів. Для забезпечення їх активної участі в просуванні примирення сторін як пріоритетного способу вирішення спору прийнято формувати конструкцію інтегрованої медіації, що розрахована на особливості юрисдикційної діяльності й ураховує специфіку процедур, у яких ця діяльність здійснюється. Інтегрована медіація розглядається й регламентується як спеціальна процедура та форма діяльності юрисдикційних органів (судів, нотаріату, судових виконавців тощо), спрямована на примирення сторін у межах юридичного процесу [2, с. 52].

Також виділяють моделі медіації залежно від того, хто виступає в ролі медіатора: судова медіація, адвокатська медіація, нотаріальна медіація, професійна медіація. Ми вважаємо, що в цій класифікації остання модель медіації є найбільш удалою й ефективною. Таку модель можна було б запровадити в законодавстві України, що стосується медіації, для того щоб сторони конфлікту мали змогу максимально швидко і якісно врегулювати свої розбіжності завдяки роботі висококваліфікованого спеціаліста в цій галузі та діяльності спеціально створеного органу, основною функцією якого буде проведення медіації.

Звичайно ж, виключати повністю діяльність суду в цій процедурі недоречно. Судді повинні відігравати важливу роль у розвитку медіації. Незалежно від моделі медіації, чи то судова модель, чи то приватна, судді мають інформувати про такий метод вирішення спору, як медіація, і за можливості допомагати сторонам дійти висновку, що медіація буде простішим і ефективнішим способом урегулювання спору. Також ця рекомендація стосується й адвокатів, які також мають рекомендувати, коли це можливо, звернутися до медіатора перед зверненням до суду. Ця рекомендація висвітлена в Рекомендаціях Комітету Міністрів Ради ЄС щодо застосування медіації в сімейних, цивільних, кримінальних і адміністративних справах: Рекомендація № R (98) 1 державам-членам щодо медіації в сімейних питаннях; Рекомендація № R (2002) 10 щодо медіації в цивільних справах; Рекомендація № R (99) 19 щодо медіації в кримінальних справах і Рекомендація № R (2001) 9 Комітету Міністрів державам-членам про альтернативні судовим розглядам вирішення спорів між адміністративними органами влади та сторонами – приватними особами.

Щодо законодавства України, то підґрунтя для проведення процедури медіації існує та передбачено деякими нормативно-правовими актами. Так, про процедуру медіації зазначено в Законі України «Про безоплатну правову допомогу» від 02.06.2011. Пунктом 4 ч. 2 ст. 7 вищенаведеного Закону передбачено, що безоплатна правова допомога включає в себе надання допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правової допомоги й медіації [3, с. 4].

Також у процесуальному законодавстві передбачена можливість укладення мирової угоди в цивільному (ст. 175 Цивільного процесуального кодексу (далі – ЦПК) України) та господарському (ст. 212 Господарського процесуального кодексу (далі – ГПК) України) процесах, визначено право позивача відмовитись від позову, а відповідача – визнати його повністю або частково (ст. 174 ЦПК України). Також Кодексом адміністративного судочинства (далі – КАС) України передбачено те, що в сторін є можливість урегулювати спір на підставі взаємних поступок або також укласти мирову угоду (ст. 262 КАС України). Кримінальним процесуальним кодексом (далі – КПК) України також передбачена можливість укладення між прокурором і підозрюваним (обвинуваченим) угоди про визнання вини, а також угоди про примирення з потерпілим (ст. ст. 468–476 КПК України).

Як ми бачимо, відсилання законодавця до запровадження інституту медіації існують, але чіткого розуміння медіації як альтернативного способу вирішення спору, позасудового вирішення спору ці нормативно-правові акти не дають.

Яскравим прикладом примирних процедур в Україні є передбачене Сімейним кодексом України надання строку для примирення подружжю під час розірвання шлюбу. Звичайно, таке примирення є не зовсім медіацією, так як у цьому врегулюванні задіяні тільки сторони спору, тобто подружжя. Ми дослідили це питання з погляду того, чи є позитивні результати при наданні такого строку для примирення. За 2014–2015 рр. в Дарницькому районному суді міста Києва було зареєстровано 1 576 справ щодо розірвання шлюбу, з них у 50,4% справ строк для примирення не надавався, у 43,2% справ подружжя не дійшло консенсусу і продовжило розгляд спору в суді, а ось у 6,4% справ подружжя примирилося й суд своєю ухвалою закрив провадження у справі. Як можемо бачити, 49,6% погодилися на процедуру примирення. Тобто, можемо дійти висновку, що залучення третьої нейтральної сторони могло б покращити цю ситуацію, так як сторонам була б надана порада з боку професіонала та обидві сторони змогли б дійти рішення, яке б влаштувало обидві сторони, а не тільки одну, під час вирішення спору судом.

У 2010 р. було розроблено перший проект Закону України «Про медіацію» від 17.12.2010 № 7481. У цьому правовому акті були зазначені положення щодо правового статусу медіатора, можливість застосування медіації не лише в разі пропозиції суду, а і як позасудовий метод вирішення спору. Але цей проект не зовсім від-

повідав Директиві 2008/52/ЄС Європейського Парламенту та Ради «Про деякі аспекти медіації в цивільних та господарських правовідносинах» від 21.05.2008. Схожі законопроекти були запропоновані у 2011 р. (№ 8137), у 2013 р. (№ 2425а; № 2425а-1), 2015 р. (№ 2480; № 2480-1; № 3665; № 3665-1).

На нашу думку, доцільним було б прийняття Закону України «Про медіацію», так як цей інститут уже давно не можуть законодавчо закріпити, що, у свою чергу, заважає прогресувати йому надалі. Прийняття такого закону могло б сприяти посиленню ролі медіації як альтернативному методу вирішення спорів, усвідомленості суспільства з цього питання та інтеграції медіації в правову систему України. Ще однією причиною для законодавчого закріплення цього інституту є світова тенденція й необхідність гармонізації національного законодавства з європейським.

Звичайно ж, прийняття тільки закону не дасть таких позитивних результатів, так як під час прийняття закону виникає потреба внести зміни до багатьох нормативно-правових актів, які б надали змогу усунути колізії та перешкоди для здійснення медіації. Змін потребували б ЦПК України, КПК України, ГПК України, Закон України «Про запобігання корупції», Кодекс законів про працю тощо. Також була б потреба в прийнятті типової інструкції для медіаторів, можливо, модельного кодексу етики медіаторів. Потребували б зміни нормативно-правові акти міністерств, центральних органів виконавчої влади.

Висновки. Отже, можна дійти висновку, що у 2016 р. Закон України «Про медіацію» буде все ж таки прийнятий та інститут медіації почне свою ефективну дію в правовій системі України, розвантаживши своєю діяльністю судову гілку влади. Отже, інститут медіації потрібно вводити як позасудовий інститут, який буде діяти окремо від судових інституцій, але у взаємодії з ними. Уважаємо, що прийняття такого закону матиме тільки позитивні наслідки для України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кисельова Т. Роль міжнародних донорів та місцевих НУО в розвитку медіації в Україні / Т. Кисельова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrmediation.com.ua/files/Kiselova.2014.pdf>.
2. Загайнова С.К. О комплексном подходе к развитию медиации в России / С.К. Загайнова // Закон. – 2012. – № 3. – С. 51–56.
3. Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI ; зі змінами станом на 26.10.2014 // Відомості Верховної Ради України. – № 51. – Ст. 577.